

Ali Fuat Cebesoy (1882-1968)

Atatürk'ün Sınıf ve Silah Arkadaşı

AİLESİ VE EĞİTİMİ

Ali Fuat Cebesoy

Ali Fuat (Cebesoy) Eylül 1882'de İstanbul'da doğmuştur. Babası Sökeli Korgeneral İsmail Fazıl Paşa'dır. Annesi Zekiye Hanım ise 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşında Tuna Orduları Umum Kumandanı olan Müşir Mehmet Ali Paşa'nın kızıdır. İlk tahsilini Erzincan Askeri Rüştiyesi'nde tamamlayan Ali Fuat Bey, sırasıyla Saint Joseph Lisesi (1899), Harb Okulu (1902) ve Harb Akademisi'nden (1904) mezuniyet belgelerini almıştır. Okulun o sırada diğer öğrencileri arasında **Enver (Paşa)**, **Ali Fethi Okyar**, **Cafer Tayyar Eğilmez**, **Kazım Karabekir**, **Selahattin Adil** ve Halil Kut (Paşalar) da bulunmaktaydı. Harb okulunu başarıyla bitirdikten sonra Harb Akademisine kabul edilmiştir. **Ali İhsan Sabis** ve Asım Gündüz'ün de yer aldığı akademide Ali Fuat, **Mustafa Kemal** ile sıra arkadaşlığı yapmıştır. Harb Akademisini sekizinci olarak bitiren Ali Fuat'ın Mustafa Kemal ile arkadaşlığı mezuniyetten sonra da devam etmiştir.

HARB AKADEMİSİ SONRASINDA ALDIĞI GÖREVLER

Harb Akademisini bitirdikten sonra Ali Fuat Bey Beyrut'ta süvari alayında, Mustafa Kemal Bey ise Şam'da staja başlamıştır. Mustafa Kemal, Şam'da bir yandan gerilla savaşı üzerine tecrübe kazanırken, diğer yandan da Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'ni kurmuş, bu arada Ali Fuat ile görüşmeleri de sürmüştür. Stajlarına Makedonya'da devam etmek isteyen iki arkadaş bunun için Ali Fuat'ın aile dostlarını devreye sokmuştur. Bu çabaların neticesinde Fuat Bey topçu stajını da Selanik'te (20 Haziran 1907) tamamlamış, bir süre sonra Kıdemli Yüzbaşı rütbesi verilerek, Sisam Karaferye'de meydana gelen bir isyanı bastırmakla görevlendirilmiştir. Mustafa Kemal ise Ekim 1907'de merkezi Manastır olan III. Orduya Kurmay Yüzbaşı olarak atanmış ve Ali Fuat'ın akrabaları vasıtasıyla ondan boşalan III. Ordu Müşirliği Kurmay dairesi Selanik şubesinde çalışmaya başlamıştır.

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Merkez Komitesi de Selanik'te idi. Ali Fuat Bey anılarında cemiyete üye olduğunu, toplantılarına katıldığını ancak hayal kırıklığı yaşadığını belirtmiştir. Karaferye'den tekrar Selanik'e dönen ve III. Süvari Tümeni Kurmay Başkanlığı'na atanan Fuat Bey, aynı binada çalıştığı Mustafa Kemal ve Fethi Bey'le sık sık görüşmeye devam etmiştir.

II. Meşrutiyet ve Balkan Savaşı Yıllarındaki Faaliyetleri

Yüzbaşı Ali Fuat Selanik'te iken 23 Temmuz 1908'de meşrutiyet ilan edilmiştir. Mustafa Kemal ve Fuat Beylerin her ikisinin de bu olayda doğrudan yer aldığına dair henüz bir kayıt bulunmamaktadır. Ali Fuat Bey aynı sene sonunda İtalya Askeri Ataşeliği'ne atanmış, 1911'e kadar burada kalmıştır. Bu sebeple, Mustafa Kemal 31 Mart olaylarına müdahale için oluşturulan Hareket Ordusu'nda aktif rol oynarken, İtalya'da olan Ali Fuat bu oluşumda yer almamıştır.

İtalya, uzun zamandır Trablusgarp'ı işgal için hazırlıklar yapmaktaydı. Ağustos 1910'da İtalyan Ordusu'nun manevralarına izleyen Ali Fuat Bey, Genelkurmay Başkanlığına Trablusgarp ve Bingaziye çıkarma yapılabileceği hakkında raporlar göndermişti. Nitekim İtalyanlar 1911 yılında işgal girişimini başlatmıştır. İşgal üzerine Mustafa Kemal Bey **Teşkilat-ı Mahsusa** önderliğinde yapılan Trablusgarp çete savaşlarına gönüllü olarak katılmıştır. Binbaşı Ali Fuat Bey ise Trablusgarp'a silah ve mühimmat gönderilmesi çalışmalarında yer almış, ancak Trablusgarp'daki direniş hareketine de katılmamıştır.

Trablusgarp direnişi devam ederken, 1912'de Balkan Savaşı başlamıştı. Binbaşı Ali Fuat önce Karadağ'a karşı konuşlanan kolordunun, 29 Eylül 1912'de de Yanya Kolordusunun Kurmay Başkanlığına getirildi. 23. Tümen'e de vekâleten komuta etmekteydi. Balkan Savaşları sırasında Pizani tepesini korumakla görevlendirilmiş, muharebe esnasında kalçasından ağır yaralanmıştır. Lojistik ve yiyecek sıkıntısı içindeki Yanya Kalesi'nin Esad Paşa tarafından Yunanlılara teslim edilmesi (6 Mart 1913) üzerine savunmanın devam ettiği Pizani tepesi de teslim alınmıştır. Bir anlamda esir düşen ve tedavisi Atina Kifisya'da yapılan Fuat Bey, bu sebeple II. Balkan savaşına da katılmamıştır. 1 Mart 1914'de ise I. Balkan Savaşı'na katkıları sebebiyle rütbesi *Kaymakamlık (Yarbay)*'a yükseltildi.

BİRİNCİ DÜNYA SAVAŞI SIRASINDAKİ GÖREVLERİ

25. Tümen Komutanlığı ve I. Kanal Harekâtı

Birinci Dünya Savaşı dönemi, Osmanlı Devleti için ölüm kalım yılları olmuştur. Devlet-i âliyye subayları da bu sebeple adeta soluk alamadan bir cepheden diğer cepheye koşmuştur. Nitekim Ali Fuat Bey Balkan Savaşı'ndan sonra, 15 Ocak 1914'te Şam'da VIII. Ordu Kurmay Başkanlığı görevinde bulunmuştur. Şam'a tayininden yaklaşık 11 ay sonra, Osmanlı Devleti 30 Ekim 1914'te savaşa dâhil olmuştur. Savaşın başlangıcından itibaren Alman müttefikleri tarafından Osmanlı ordularına yüklenen görev, Alman cephesini rahatlatmak amacıyla İngiliz ve Rusları meşgul etmektir. Daha savaşa girmeden Ağustos ayında Genelkurmay karargâhında konu ile ilgili çalışmalar yapılmıştır.

Cemal Paşa komutasında gerçekleşen Kanal harekâtı da İngiliz askerlerini Mısır'da bağlayarak, batı cephesine yardım etmelerine engel olmak amacıyla yapılmıştır. Harekât sonucunda Mısır vatanperverlerinin ayaklanacağı ve Mısır'ın kurtarılacağı hesapları da yapılmaktaydı. Bu harekâta görev alması istenilen Yarbay Ali Fuat Bey, 25. Tümenin başına getirilmiştir. I. Kanal Harekâtı'nda 30.000 kadar Osmanlı askeri görev almıştır. Bu askerler Fuat Bey'in önceden yaptığı keşfe uygun olarak, Sille'ye kadar demiryolu ile taşınmış, buradan 300 km'si çöl olan 450 km'lik yol yürünerek Kanal önlerine ulaşılmıştır. 3 Şubat 1915 gece yarısı Kanala taarruz edilmiştir. Ancak, üstün İngiliz tahkimatı karşısında Türk birlikleri başarılı olamadılar. Düzenli olarak geri çekilen birlikler ve 20 Şubattan itibaren Birüssebi'de toplandılar.

Çanakkale ve Doğu Cephesindeki Görevleri

Cemal Paşa, II. Kanal Harekâtı için hazırlık yaparken, müttefiklerin Çanakkale Boğazı'nı donanma ile geçme teşebbüsü (18 Mart 1915) yenilgiyle sonuçlanmıştı. Yenilgi üzerine müttefik kuvvetler 25 Nisan 1915'te, bu defa karadan çıkarma harekâtını başlatmıştır. Başkumandan vekili Enver Paşa, 8., 10. ve Ali Fuat Bey'in komuta ettiği 25. Tümeni Çanakkale'ye çağırmıştır. 25 Mayıs 1915'ten itibaren sevk edilen birlikler Haziran'da İstanbul'a ulaştılar. Çanakkale kara muharebelerinin komutanlığına getirilen **Liman Von Sanders**, savaşın Bolayır Cephesi'nde geçeceğini düşünmekteydi. Yığınağı buna göre oluşturmuş ve Ali Fuat Bey'in 25. Tümeni de 29 Ağustosta Saros -Bolayır bölgesine gönderilmiştir. Ancak asıl taarruz Mustafa Kemal Bey'in öngördüğü Kabatepe ve Seddülbahir bölgesinde yaşandığından, çıkartma bölgesi dışında konuşlanan Ali Fuat Bey ve tümeni fiilen savaşa dâhil olamamıştır.

Bu sırada Sarıkamış Harekâtı başarısız olmuş, ilerleyen Rus kuvvetleri Trabzon, Erzurum, Bitlis, Muş, Van gibi şehirleri almıştı. Çanakkale'de bağlanan bazı Türk birlikleri zaferden sonra doğuya kaydırılmıştır. Nitekim Albay Mustafa Kemal (16. Kolordu kumandanı) Diyarbakır'a, 14. Tümen komutanı yapılan Yarbay Ali Fuat Bey de Filistin Cephesi'ne gönderilmiştir. Ali Fuat Bey Filistin'e hareket etmişken, tayin yeri Bingöl - Çapakçur olarak değiştirilmiştir. Cephede gerek Mustafa Kemal, gerekse Ali Fuat Beylerin terfileri yapılarak, Mustafa Kemal Mirlivalığa (Tümgeneral), Ali Fuat ise Albaylığa terfi ettirilmiştir. Mustafa Kemal Paşa'nın birlikleri Ruslara karşı Bitlis ve Muş'u kurtarmak için taarruza geçtiğinde, Ali Fuat Bey'in birlikleri ona destek vermiştir. Bu amaçla Çanakçı ve Oğnut'ta Ruslarla muharebe edilmiştir. Bir süre sonra gerek sert geçen kış, gerekse Rusya'da ihtilalle sonuçlanacak gelişmeler, doğu cephesindeki hareketliliği azaltmış, Osmanlı ordularının önemli kısmı buradan alınmıştır.

XX. Kolordu Kumandanlığına Atanması ve Faaliyetleri

Albay Ali Fuat Bey, 1916 yılı sonunda önce Sina- Filistin Cephesi Kumandanı Von Kress'in kurmay başkanlığına getirilmiştir. 30 Haziran 1917'da da XX. Kolordu kumandanlığına atanmıştır. İngiliz ordularının komutanlığına ise General Murray'ın yerine, Haziran 1917 Edmond Allenby tayin edilmişti. Allenby yılbaşından önce Kudüs'ü ele geçirmekle görevlendirilmişti. Bu sırada İngilizler'in fevkalade hazırlıklarını doğru anlayamayan Osmanlı Genelkurmay'ı Bağdat'ı geri almaya odaklanmıştı. Bu amaçla Yıldırım Orduları Grubu Komutanlığı kurulup başına Alman General Von

Falkenhayn atanmıştır. Bu atamaya karşı çıkan VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa ise görevinden istifa etmiştir. Bir süre sonra “Yıldırım” Filistin’e gönderilmiş ancak çok geç kalındığı için, Türkler İngilizler’in saldırısına hazırlıkları tamamlanmadan yakalanmıştır.

Birüssebi- Gazze Muharebeleri ve Kudüs’ün Kaybı

Başarısız iki Kanal Harekâtından sonra saldırıya geçen İngilizler’in Gazze-Birüssebi hattına Mart ve Nisan 1917’de yaptıkları iki taarruz, Türk Orduları tarafından durdurulmuştur. Hazırlıklarını tamamlayan İngiliz orduları 31 Ekim 1917’de tekrar saldırıya geçmiştir. Bu saldırılar karşısında Türk kuvvetleri tutunamayarak önce Birüssebi, ardından 6/7 Kasım’da Gazze elden çıkmıştır. Geri çekilen Türk birlikleri çok sıkı takip edilmiş ve XX. Kolordu’nun Falkenhayn’ın emriyle yaptığı kurtarma taarruzu başarılı olamamıştır. Diğer birlikler çekilirken İngilizleri oyalamak için, XX. Kolordu’dan Kudüs’ü savunması da istenmişti. Albay Ali Fuat buna karşı çıkmış, hiç olmasa takviye kuvvet istemiştir. Ancak kabul görmeyince 19 Kasım/ 9 Aralık 1917 tarihleri arasında Kudüs’ü savunmuştur. Nihayet 40 gün süren takip ve muharebeler sonunda şehrin tahrip edilmesini önlemek amacıyla **Fevzi (Çakmak) Paşa**’nın emri ile Kudüs boşaltıldı. Albay Ali Fuat, bu savunma sırasında 22 Kasım 1917’de, Tuğgeneral yapılmıştır.

Kudüs’ten sonra hedefi İskenderun olan İngilizler karşısında Türk Orduları süratle geri çekilmek zorunda kalmıştır. Şeria’da iki kez başarıyla savaş yapıldıysa da, 25/26 Ekim 1918 gecesi Türk birlikleri Haleb’in kuzeyindeki Katma’ya kadar, elinde tuttuğu alanı terk etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da dâhil Osmanlı ordusunun en güzide subaylarının görev yaptığı bu cephede İngiliz ilerlemesi, ancak **Mondros Mütarekesi** ile durmuştur.

MÜTAREKE VE MİLLÎ MÜCADELE DÖNEMİNDEKİ FAALİYETLERİ

Mütareke imzalandığında Ali Fuat Paşa XX. Kolordu Kumandanlığı’na asaleten ve Mersinli Cemal Paşa’dan boşalan VII. Ordu birliklerine de vekâleten komuta ediyordu. Yıldırım Orduları Kumandanı ise Mustafa Kemal Paşa idi. Bu günlerde İngilizler İskenderun’un da boşaltılmasını talep etmekteydi. Nitekim ısrarlı teklif ve hatta tehditler karşısında Adana vilayeti Pozantı’ya kadar boşaltılmıştır. İngilizler, Çukurova’daki Osmanlı askerlerinin çekilmesini de istiyorlardı. Fuat Paşa, bölgenin geleceği için XX. Kolordu’nun uygun gördüğü subaylarını polis ve jandarmaya aktarmak, diğer birliklerini ise terhis etmeden barış zamanındaki konuşlanma bölgesine ulaştırmak için çaba sarf etmiştir. Nitekim Kolordu’nun kalan birlikleri zor koşullarda Toroslar’ı aşarak trenle Niğde’ye, daha sonra İngilizlerin engellemesi üzerine kara yoluyla Ereğli, Kırşehir üzerinden Ankara’ya nakledilmiştir. İleride bu kuvvetler Milli Mücadelenin bel kemiğini oluşturacaktır.

Savaşın kaybı üzerine hemen hemen bütün komutanlar İstanbul’da toplanmaya başlamıştı. İstanbul’daki endişeli hava içinde yapılacaklar düşünülüyordu. Giderek işgal altındaki İstanbul’da her hangi bir şey yapılamayacağı kanaati ağır basmaktaydı. Dolayısıyla asker- sivil vatansaverler birer görev veya vesileyle Anadolu’ya geçmeye başladılar. Mustafa Kemal Paşa ise geniş yetkilerle 9. Ordu Kitaatı Müfettişliği’ne getirilmiştir. Ali Fuat Paşa onun bu makama seçilişinde İsmail Fazıl Paşa ile Fuat Paşa’nın eniştesi Dâhiliye Nazırı Mehmet Ali Bey’in de yardımı olduğunu ifade etmektedir. Mustafa Kemal Paşa’nın olağanüstü yetkilerle Samsun’a hareketi ile yerel alanda başlayan Milli Mücadele organize bir güce kavuşmuştur.

Amasya Tamimi’nin (22 Haziran 1919) İmzalanması

15. Kolordu Komutanı Kazım Karabekir Paşa, 12 Nisan 1919’da Erzurum’a hareket etmişti. 20. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa ise, kolordunun barış zamanında konuşlanma yeri olan Ankara’ya, 13 Mayıs 1919’da ulaşmıştı. Mustafa

Kemal Paşa da müfettişlik göreviyle 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a hareket etmişti. Yanında **Refet (Bele) Bey** de bulunmaktaydı. 23 Mayıs'ta yola çıkan **Rauf Bey** ise Balıkesir, Salihli, Denizli, Afyon'da Teşkilat-ı Mahsusa ve mahalli direniş örgütleri ile ilgili çalışmalardan sonra Ankara'ya ulaşmıştır. Fuat Paşa'nın, Kemal Paşa'yı Rauf Bey'in gelişi konusunda bilgilendirmesinden sonra Millî Mücadelenin bu dört öncüsü Amasya'da toplanarak Amasya Tamimi'ni hazırladılar. Mersinli Cemal ve Kazım Karabekir Paşa'nın da onaylamasından sonra Tamim tüm ilgililere duyurulmuştur. Memleketin kurtuluşunun milletin azim ve kararıyla mümkün olacağını belirten bu tamim, Millî Mücadele'nin ilk büyük adımudur. Tamimde ayrıca Sivas'ta millî bir kongre toplanacağı da belirtilmekteydi.

Bir direniş çağırısı olan Amasya Tamimi ile **Sivas Kongresi** hazırlıkları işgal kuvvetlerini rahatsız etmişti. Hükümet üzerindeki ısrarlı talep ve baskılarıyla, 26 Haziran 1919'da Dâhiliye Nazırı **Ali Kemal**'e, millî ordu teşkil etmenin ve millî savunma girişimlerinin bir felâket olduğu, sorumluların cezalandırılacağına dair bir bildiri yayınlattılar. Ayrıca, Mustafa Kemal Paşa'nın azli kararını da aldırışlardı. Ancak bu emirleri kimse dinlemediği gibi, Mustafa Kemal Paşa'nın azli işleme konulmadı. Karar hükümet içinde sert tartışmalara yol açmış ve Dâhiliye ve Harbiye nazırları aynı gün istifa etmek zorunda kalmıştır.

Ali Fuat Paşa, bu bildirin kötü etkilerini silmek için 26 Haziran 1919'da 1408 numaralı şifre ile bir genelge yayınlamıştır. Genelgede kolordu mıntikasına giren bölgelerdeki (Ankara, Kastamonu illeri ile Kütahya, Afyonkarahisar bağımsız sancakları, Konya Vilayeti'nin Isparta ve Burdur livaları) her sancakta birer mevki komutanı olacağı belirtiliyordu. Bu komutanlar asayişi korumak, millî teşekküller ile vatani savunulara yardım etmek, içerideki fesat hareketleri ile dışarıdan gelecek işgallere karşı koymak görevlerini ifa edeceklerdi. Kısaca, Müdafaa-ı Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetleri'nin kurulması ve kurulanların faaliyetlerine yardım edilmesi isteniyordu. Genelgede her ne kadar Dâhiliye Nazırı'nın **Kuva-yı Milliye**'nin faaliyetlerini sekteye uğratabilecek beyanatta bulunmuşsa da, hem kendisinin hem de Harbiye Nazırının görevden çekildikleri belirtmekte idi. Anlaşılacağı üzere genelge açıkça merkezi hükümete karşı bir başkaldırı anlamını taşımaktaydı.

Sivas Kongresi ve XX. Kolordu Kumandanlığından Azli

Sivas Kongresi o zamana kadar yapılan çok sayıda yerel kongre ve cemiyetleri tek çatı altında topladığı için büyük öneme haizdir. Amasya buluşmasından sonra Ankara'ya dönen Ali Fuat Paşa, XX. Kolordu'nun imkânlarını seferber ederek Sivas Kongresi'nin hazırlıkları ile ilgilenmiştir. Batı Anadolu delegeleri, demiryoluyla önce Ankara'ya ulaşmaktaydı. Burada Ali Fuat Paşa ile görüşüp, sonra Sivas'a hareket ediyorlardı. Ali Fuat Paşa gerek Anadolu'da olup bitenler, gerekse İstanbul'daki bazı kişilerle Kara Vasıf Bey aracılığıyla yürüttüğü yazışmalar hakkında Kemal Paşa'yı sürekli bilgilendiriyordu. Bu nedenle Fuat Paşa gerek Sivas kongresinin toplanması sırasında, gerekse sonrasında önemli görevler üstlenmiştir. Nitekim Mazhar Müfit Kansu, Ali Fuat Paşa'nın yardımı, gayreti, azmi olmasaydı Sivas Kongresi belki toplanamaz, delegeler Sivas'a gelmek imkânını bulamazdı ifadelerini kullanmaktadır. Ayrıca, 4-11 Eylül 1919'da gerçekleşen Sivas Kongresi'ne Fuat Paşa'nın babası İsmail Fazıl Paşa da İstanbul delegesi olarak katılmıştır.

Amasya görüşmelerini imzalayan komutanlar görevde fazlaca tutulmayacaklarının bilincindeydi. Ali Fuat Paşa böyle bir ihtimal karşısında kendisi de görevden alınsa bile Mustafa Kemal'in yanında yer alacağını ona bildirmişti. Nitekim İngilizlerin Osmanlı Hükümetine baskıları üzerine birkaç defa İstanbul'a çağrılan Mustafa Kemal Paşa, 8-9 Temmuz 1919'da ordudan istifa etmek zorunda kalmıştır. İstifasının hemen akabinde Kazım Karabekir, Kemal Paşa'ya desteğini bildirmişti. Benzer bir tavır da Ali Fuat Paşa göstermiştir. Fuat Paşa gerekirse bütün vatanseverlerin resmi makamlarından çekilerek kendisine katılacağını ifade etmiştir.

Harbiye Nezareti çok geçmeden emirlere uymadığı gerekçesiyle Ali Fuat Paşa'yı da görevden almıştır (28 Ağustos). Ali Fuat Paşa'ya göre nezaretin bu kararına, kendisinin Eskişehir'e gönderdiği tabur yol açmıştır. Demiryollarının birleştiği nokta olan Eskişehir'e hâkimiyet önemliydi. Nitekim şehrin bu öneminden dolayı Mütarekenin hemen akabinde (Ocak 1919), 520 mevcutlu bir İngiliz birliği Eskişehir İstasyonu çevresine yerleştirilmişti. Bu sebeple, Fuat Paşa'nın gönderdiği tabur İngilizleri çok rahatsız etmiş, General Milne hükümete baskı yaparak taburun çekilmesini istemiştir. Baskılara dayanamayan hükümet taburun geri alınmasını istemişse de Ali Fuat Paşa 27 Ağustosta, İngilizler cephaneliğe el koymak üzere iken Türk birliğinin çekilmesinin halk üzerinde kötü tesir yapacağı cevabını vererek, emre karşı gelmiştir. Bunun üzerine 28 Ağustosta da Ali Fuat Paşa Harbiye Nezareti tarafından emirlere uymadığı gerekçesiyle görevden alınmıştır.

Umum Kuva-yı Milliye Kumandanlığı

Fuat Paşa'dan kumandayı Ahmet Hulusi Paşa'ya terk etmesi istenmişti. Ancak Ali Fuat Paşa bu emre de uymadı. Ahmet Hulusi Paşa'nın da görevi kabul etmemesi üzerine vekâleten XX. Kolordu Kumandanlığına devam etmiştir. Nezaret bu defa Kiraz Hamdi Paşa'yı asaleten Fuat Paşa'nın yerine tayin etmiş, ancak Beylikköprü mevkiindeki demiryolu köprüsü tahrip edilmek suretiyle onun da Ankara'ya ulaşması engellenmiştir. Harbiye Nezareti bunun üzerine XX. Kolordunun konuşlanma yerini Eskişehir olarak belirlemiş fakat bu defa da kolordu mensupları bu talimata uymamıştır.

4 Eylül 1919'da toplantılarına Sivas Kongresi delegeleri Fuat Paşa'nın vaziyetindeki bu karmaşayı gidermek amacıyla 9 Eylül'de Onu "*Garbi Anadolu Umum Kuvva-yı Milliye Kumandanlığı*" ile görevlendirmiştir. Bu arada İstanbul Hükümeti tarafından merkeze çağrılan Fuad Paşa, sağlık raporunu gerekçe göstererek Ankara'dan ayrılmamıştır.

Eskişehir'e Düzenlenen Harekât: Daha önce de belirtildiği gibi Eskişehir Anadolu'da mevcut demiryollarının birleştiği nokta olması dolayısıyla, hem Milli Kuvvetler hem de işgalci kuvvetler açısından önemliydi. Bu sebeple Eskişehir İstasyonu çevresinde bir İngiliz birliği yerleştirilmişti. Daha sonra bunlar 600 kadar Hintli askerle değiştirildi. Yanlarında bir miktar da İngiliz kökenli asker bulundurulmaktaydı. Eskişehir'e Fuat Paşa tarafından mıntika Kumandanı olarak yerleştirilen Tabur, Komutanları Yarbay Atıf Bey'in İngilizler tarafından tutuklanıp İstanbul'a gönderilmesi üzerine dağıtılmıştır. Bu durumda Ali Fuat Paşa kendi inisiyatifiyle 13 Eylül 1919'da Sivrihisar'a hareket etmiştir. Burada milli kuvvetlerden oluşan müfrezelerle şehrin etrafının sarılması talimatını vermiştir.

Bu tarihte Ali Galip hadisesi dolayısıyla Sivas Kongresi, İstanbul'da vatansever bir hükümetin kuruluşuna kadar İstanbul Hükümetiyle bağlantıları kestiğini duyurmuş ve bütün vilayetlerin de bu karara katılmasını istemişti. Ali Fuat Paşa, **Heyet-i Temsiliye**'nin kararına gerek Eskişehir'in, gerekse etraftaki diğer illerin de katılması için çalışmıştır. Eskişehir'e Millî Mücadele taraftarlarının hâkim olmasını sağlamış, şehrin bağlantısını sağlayan köprüleri de tahrip ettirmiştir. İngiliz General Solly Flood ile de görüşmeler sürdürülmekteydi. Nihayet baskılara dayanamayan, İzmit merkezi hariç bütün Anadolu vilayetleri ile irtibatı kesilip, emirleri alınmayan Damat Ferit Hükümeti 1 Ekim'de istifa etmiştir. Mutasarrıf Hilmi Bey'in su-i kastla öldürülmesinden sonra 5 Ekim 1919'da Eskişehir Heyet-i Temsiliye'ye bağlanmıştır. Böylece I. Eskişehir Harekâtı tamamlanmıştır.

Yeni hükümeti kurmakla vatansever olduğu bilinen **Ali Rıza Paşa** görevlendirilmişti. Yeni hükümete bir takım isteklerini sıralayan Heyet-i Temsiliye bunların hemen hepsini kabul ettirmişti. İstanbul hükümeti ile yapılan görüşmeler sırasında Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, İstanbul ve Edirne dâhil batıdaki kolorduların Ali

Fuat Paşa'nın emrine, doğdakilerin de Kazım Karabekir Paşa'nın emrine verilmesini talep eden bir telgrafi Harbiye Nezaretine çekilmek üzere Fuat Paşa'ya göndermişti. Ancak Fuat Paşa Kuva-yı Milliye'nin teşkilatlanması çalışmalarına devam etmek istediğini bildirmişti.

Ali Rıza Hükümeti, ilerleyen günlerde (20-22 Ekim 1919) Salih Paşa aracılığı Heyet-i Temsiliye ile temasa geçmiş ve çok önemli konularda mutabakat sağlanmıştı. 7 Ekimde Heyet-i Temsiliye ile Hükümet arasında mutabakatın sağlandığı ile ilgili tamim ülke genelinde yayınlanmıştır. 8 Ekim'de XX. Kolordunun Eskişehir'e nakli ile ilgili karar da kaldırılmış, ancak Ali Fuat Paşa'nın durumu netleştirilememiştir. Fuat Paşa'nın müracaatı üzerine Nezaret onun kolordu kumandanlığından izinli sayıldığını bildirmişti. Yarbey Mahmud Bey, XX. Kolorduya vekâlet ederken, Fuat Paşa "Garbi Anadolu Umum Kuvva-yı Milliye Kumandanı" gayri resmi sıfatını kullanmaya devam etmiştir. Mustafa Kemal Paşa da Harbiye Nazırı Cemal Paşa'dan onun ya XX. Kolorduya geri dönmesi, ya da (kendi talebi üzerine) Aydın Cephesi'ne atanmasını istemişti. Ancak bunların hiç biri gerçekleşmedi. Ali Fuat Paşa'nın Aydın Cephesi'ne hareketi durduruldu. Hükümetin Aydın Cephesi ile ilgili aldığı tedbirlerinin uygulanması ise müttefik kuvvetlerce engellendi.

Müttefikler İstanbul Hükümeti ile Heyet-i Temsiliye arasındaki bu iş birliğine 16 Mart 1920 tarihinde **İstanbul'u resmen işgal edip**, Meclisi Mebusan'ı basarak karşılık verdiler. İşte Eskişehir'e düzenlenen ikinci harekât Meclisi Mebusan'ın kapanması ve Ankara'da yeni bir meclisin açılması çalışmalarına başlanması sırasında yapılmıştır. Ankara'da açılacak meclisin güvenliği için Eskişehir'e konuşlanmış İngilizlerin demiryolu hattı üzerinden atılması gerekiyordu. Ayrıca o zaman iş başında olan ve Millî Mücadeleye müzahir olan Hükümet de, ileride yapılacak bir Yunan harekâtı sırasında cephe gerisinin güvenceye alınması için İngilizlerin Afyon- Eskişehir hattından uzaklaştırılması ve kolordunun gerekli önlemler alması gerektiğini ifade ediyordu. Bütün bu sebeplerle Ali Fuat Paşa 17 Mart 1920'de, 143. Alay'la yola çıkarak Ankara - Eskişehir arasındaki demiryolunu tekrar ele geçirmiş, direnen İngiliz asker ve subaylarını da tutuklatmıştır. 20 Mart 1920'de de 20. Kolordu komutan vekili Mahmut Bey, işgal kuvvetlerinden Eskişehir'i bir saat içinde terk etmelerini talep etmiştir. Aynı gün, sürenin uzatılması istekleri reddedilen İngiliz kuvvetleri çok sayıda araç gereç ve mühimmat bırakarak Eskişehir'i terk edip, Osmaneli'ne yerleştiler.

İngilizlerin Osmaneli'nden de atılması için Ali Fuat Paşa tarafından Adapazarı'na müfrezeler gönderildi. Burada Kuvva-yı Milliye'nin açtığı ateş sonucu birkaç İngiliz askeri öldü. İngilizler hükümetten sorumluların cezalandırılmasını istemiş, Hükümet ise bir nasihat heyeti göndermiştir. Nasihat heyetindeki **Yusuf Kemal (Tengirşek)**, **Rıza Nur**, Hoca Vehbi Efendi, Binbaşı Azmi ve **Salih Omurtak** bir daha geri dönmediler. 27/28 Mart 1920'de de İngilizler Osmaneli'ndeki köprüleri tahrip ederek İzmit 'e çekildiler. Milli kuvvetler Geyve Boğazı'na yerleşti.

Güney Cephesi İle İlgili Faaliyetleri

Bu günlerde Mustafa Kemal Paşa kolordu komutanlarını Sivas'a çağırmişti. Fuat Paşa da 8 Kasım'da Sivas'a gelerek bu toplantılara katıldı. Bir yandan da Adana, Antep, Maraş'taki işgaller hakkında hazırladığı raporları Heyet-i Temsiliye'ye sundu. Bu raporların kabulü üzerine Sivas'tan Kayseri'ye hareket eden Fuat Paşa, burada XX. Kolordunun yardımı ile mücadeleyi yürütecek olan Selim, Tufan, Sinan, Şahin, Doğan müstear isimli seçilmiş subaylarla görüşmüştür. Bu cephe teşkilatı da Umûm Kuvâ-yı Milliye Kumandanı olarak Ali Fuat Paşa'nın sorumluluğunda idi. Heyet-i Temsiliye adına Ali Fuat Paşa tarafından bu cepheye teşkilatçı subaylar gönderilirken, bütün cephenin birlikte ayaklanması planlanmıştı. Fakat işgal kuvvetlerinin baskılarına dayanamayan Urfa, Maraş, Antep halkı isyana başlamışlardı. Bu durum karşısında Osmanlı Devletine sadık Araplara isyan eden şehirlerle birlikte hareket etmeleri ve direnişe yardım etmeleri konusunda Mustafa Kemal ve Ali Fuat imzalı yazılar gönderilmiştir. Yine bu cümleden olarak XX. Kolordu'dan

bir müfreze gönderilerek Bağdat Demiryolu hattının Fransızların işgal ettiği kısımlarında, özellikle Toros ve Amanos tünelleri civarında sık sık tahribat yaptırılmıştır. Burada amaç İngilizlerle Fransızlar arasında sorun yaratmaktır. Bir müddet sonra da bölge halkının direnişi ile karşılaşan Fransızlar Maraş, Urfa, Antep'ten çekilmişlerdir.

Heyet-i Temsiliye'nin Ankara'ya Yerleşmesi ve Yeni Seferberlik Planı

Fuat Paşa, Kayseri'den sonra Kırşehir'e uğrayarak 12 Aralık 1919'da Ankara'ya döndü. Ankara demiryolu ile Batı Anadolu'ya bağlanma ve XX. Kolordu'nun haberleşme gibi çeşitli imkânlarını kullanabilme avantajlarına sahipti. Kolordu bütün diğer ordular ile şifreli yazışabilmekteydi. Bir diğer avantaj ise millî hareketin en önemli destekçilerinden biri olan Ali Fuat Paşa'nın Ankara'da olmasıdır. Bu ve benzer sebepler millî hareketin artık Ankara'dan yürütülmesi sonucunu doğurmuştur. Nitekim gerekli hazırlıklar tamamlandıktan sonra Heyet-i Temsiliye Fuat Paşa'nın da tavsiyesi ile Kırşehir üzerinden Bektaşî dedeleri ile görüşerek Ankara'ya gelmiştir. Burada Meclis-i Mebusan'a Anadolu'dan seçilen delegeler ile görüşülmüş, milli hareketin gayesi anlatılmıştır. Bu arada bir Misak-ı Milli programı üzerinde görüş alışverişi yapılmıştır.

Millî mücadeleye yardım için harekete geçen Ali Rıza Paşa Hükümeti Anadolu'ya bir yandan asker, silah ve para, hatta doktor ve subay göndermekte idi. Diğer yandan Harbiye Nezareti, Yunanlıların harekâtını genişleteceğine dair alınan haberler üzerine 24.12.1919 tarihinde Anadolu'daki ordulardan seferberliklerini tamamlamalarını istemiştir. Plana göre Kuva-yı Milliye yetersiz kalacağı için XIV., XII. ve XX. Kolordular Batı cephesine yardım edeceklerdi. Şayet İzmir Yunanistan'a ilhak edilirse, bu ordular hükümetle bağlantılarını keseceklerdi. XV., XII. ve III. Kolordular ise hükümetin itilaf kuvvetlerine karşı elini güçlendirmek için ona bağlı kalacaklardı. İrtibatı kesen ordular hakkında İtilaf Kuvvetleri tarafından baskı olursa, hükümet sadece nasihat heyetleri gönderebilecek böylece birçok güzide subay Anadolu'daki ordulara kazandırılmış olacaktı. Harbiye'den gelen bu yazılar Heyet-i Temsiliye tarafından bütün kolordulara aynen duyurulmuştu.

TBMM'NİN AÇILIŞI SONRASINDAKİ FAALİYETLERİ

Ali Rıza Paşa Hükümeti'nin Milli Mücadele konusunda Heyet-i Temsiliye ile birlikte hareket etmesi, yabancı baskının artmasına yol açmıştı. Nitekim baskılar karşısında önce Harbiye Nazırları (Mersinli Cemal Paşa ve Cevat Paşa), sonra da yaklaşık altı aydır görevde olan hükümet 3 Mart 1920'e istifa etmek zorunda kalmıştır. Yeni hükümeti kurmakla, yine Milli Mücadele taraftarı Salih Paşa görevlendirildi. Ancak müttefikler İstanbul hükümetlerinin Anadolu'ya müzahir tutumlarına, 16 Mart 1920'de İstanbul'u ve Meclis-i Mebusan'ı resmen işgal ederek karşılık verdiler. Yirmi sekiz günlük Salih Paşa hükümeti ayrıldı. Heyet-i Temsiliye ise Amasya'da alınan karar gereğince meclisin Ankara'da toplanacağını bütün yurda duyurmuştur.

Bu arada Ankara'ya dönen Ali Fuat Paşa, TBMM için düşünülen Numune Mektebi'nin bitirilmesi, mebusların ikameti için düşünülen Millet Mektebi'nin tamir edilmesi ile ilgilenmiştir. Milli Harekâtın başında bulunan kumandanlar ve yüksek dereceli memurların mebus olması kararına uygun olarak Ali Fuat Paşa, Ankara'dan Mustafa Kemal ile birlikte milletvekili seçilmiştir. Mecliste babası İsmail Fazıl Paşa da yer almıştır.

Anzavur İsyanı ve Mahmud Bey'in Ölümü

Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açılması hazırlıkları devam ederken iç ayaklanmalar en büyük problemlerden birisini oluşturmaktaydı. Anadolu'da milli oluşumun giderek güçlenmesi, hükümeti düşürüp yerine milliyetçi bir hükümet getirilmesini sağlaması, hatta İngiliz askerlerinden bir kaçının öldürülmesi gibi olaylara İngilizler, başta Anzavur olmak

üzere çeşitli ayaklanmaların çıkarılmasında ön ayak olarak cevap vermişlerdi. Sadrazam Damat Ferit Paşa, hükümeti kurduktan kısa bir süre sonra 11 Nisan'da Kuva-yı Milliyecilerin eşkiya olduğu, öldürülmelerinin sevap ve vatani bir yükümlülük olduğuna dair **Dürrizade Abdullah Efendi**'ye çıkarttığı fetvanın da ayaklanmalara katılımında etkisi olmuştur. Aznavur isyanının genişlemesini oradaki kolordu kuvvetlerinin önleyememesi, durumun vahamet kazanması üzerine Ali Fuat Paşa 14 Nisan 1920'de bölgeye hareket etmiştir. 19 Nisan'da Bursa'ya geçen Paşa, burada ulema ile bir toplantı yaparak hareketlerini anlatmış ve Heyet-i Temsiliye'den gelen bir yazıyı okuyarak Dürrizade'nin fetvasına, karşı fetva talep etmiştir. Yaklaşık yüzeli kişinin imzaladığı karşı fetvada esaret altında olan Halife- Padişah ile Fetva Emiri'nin verdikleri hükümlerin geçerli olamayacağına işaret edilmekteydi. Karşı fetva bütün Anadolu'da yayınlanmıştır.

Ali Fuat Paşa, isyanların bastırılmasında nizami birlikler yerine Kuva-yı Milliye'nin kullanılması taraftarıydı. Nitekim Ankara'dan gelen Aznavur isyanının bastırılmasında Yarbay Mahmut Bey'in birliklerinin kullanılması isteğine olumsuz cevap vermişti. Nitekim Aznavur isyanı Kuva-yı Milliye tarafından (Salihliden gelen süvari ve piyade 2.000 mevcutlu Ethem Bey kuvvetleri, Aydın Cephesi'nden **Demirci Efe**'nin 600 mevcutlu atlı birliği, Akhisar Cephesi'nden bir millî müfreze, Balıkesir'den Keçeci Hafız Emin Bey idaresinde bir süvari müfrezesi, Soma Cephesi'nden Selahattin Efendi kumandasında bir müfreze, İvrindi ve Ayvalık bölgelerinden gelen kuvvetlerle) bastırılmıştır.

Ali Fuat Paşa Bursa'daki temaslarını sürdürürken, Mahmut Bey Düzce -Hendek isyanında görevlendirilmiş ve 22 Nisan'da asiler tarafından pusuya düşürülüp öldürülmüştü. Bu olayın Fuat Paşa'yı derinden etkilediğini anlıyoruz. Birkaç kere Ankara'dan çağrılmasına rağmen gitmeyerek, 8 Mayıs 1920'de Adapazarı ve Sapanca'da yeniden ortaya çıkan Aznavur'a karşı **Ethem Bey** kuvvetleri gelinceye kadar tedbir almak maksadıyla bölgede kalmıştır. Bu arada 15 Mayıs'ta asiler tarafından pusuya düşürülmüşse de kurtulmuştur. Doğançay Deresi civarında da Anzavur kuvvetleri ile girdiği çatışmada yaralanmıştı. Anzavur'un 15 Mayıs'taki taarruzu ise Kuva-yı Milliye müfrezeleri tarafından püskürtülerek boğaz temizlenmiştir (18 Mayıs 1920).

Ali Fuat Paşa, kendi inisiyatifiyle "fesat yuvalarını" temizlemek üzere harekete geçtiğini Adapazarı'nda iki yüz kişiyle, İngiliz subayını tutuklattığını ve asilerden on üçünü Hıyanet-i Vataniye Kanunu uyarınca idam ettirdiğini belirtmektedir. Aynı şekilde Ankara'dan direktif almadan Albay Refet Bele kuvvetleri ile Düzce ve Hendek'e girilerek (25 Mayıs 1920) burada da 6 asi idam edilmiştir. Tekrar Ankara'ya çağrılmasına rağmen, öncelikle Halife Kolordusu (veya Kuvva-yı İnzibatiye)'nin ortadan kaldırılması için çalışacağı cevabını vermiştir. Kuva-yı İnzibatiye kumandanlarından gerek Kemal Paşa'nın gerekse kendisinin tanıdığı olan Suphi Paşa'yla anlaşarak birliğinin mühimmatları ile Kuvva-yı Milliye katılmalarını sağlamıştır. Bunun üzerine Halife ordusu 25 Haziran da Harbiye Nezaretince tamamen dağıtılmıştır.

Garb Cephesi Kumandanlığı

Beklenen Yunan taarruzu 18 Haziran'da başlamıştır. Ertesi gün **İsmet Bey**'den gelen davet üzerine 20 Haziranda Kemal Paşa ve bazı vekillerle Eskişehir'de yapılan görüşmede Ali Fuat Paşa'ya Garb Cephesi Kumandanlığı teklif edilmiş ve 21/22 Haziran gecesi birlikte Ankara'ya dönülmüştür. İcra Vekilleri Heyeti toplantısından sonra da 24/25 Haziran 1920'de Ali Fuat Paşanın Garb Cephesi Kumandanlığına tayin edildiği ilgililere duyurulmuştur. Fuat Paşa 28/29 Haziran'da Eskişehir'den Uşak cephesine hareket ettiği sırada Yunan ordusu Salihli ve Alaşehir'i almış Balıkesir'e yaklaşmıştı. Nitekim 30 Haziran'da Balıkesir ve 8 Temmuz'da da Bursa işgal edilmiştir.

Batı Cephesinin son anda oluşturulması, Millî Kuvvetlerin yaşadığı panik, ordudan firarlar Yunan ilerleyişinde etkili

olmuştu. Çapanoğulları isyanını bastırmak üzere Yozgat'ta bulunan Ethem Bey kuvvetlerinin cepheye alınması ile 30 Temmuz- 18 Ağustos arasında yapılan vur-kaç savaşlarında zayıf verdirilen Yunanlıların ilerleyişi geçici olarak durdurulmuştur. Bu sırada (Demirci Muharebeleri sonrasında) Ethem Bey'e kanunla Kuva-yı Seyyare Kumandanlığı unvanı verilmiştir. Ancak 29 Ağustos 1920 tarihinde Uşak işgal edilmiştir. Yunanlılar Bursa -Uşak hattını ele geçirdikten sonra harekâtlarını bir süreliğine durdurdular.

Gediz Taarruzu

Bu durgunluk döneminde özellikle Ethem Bey ve Ertuğrul Grubu Kumandanlığında (**Kazım Özalp**) Yunanlılara zayıf buldukları Gediz'den saldırılması fikri doğmuştu. Oysa Erkân-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti böyle bir taarruza karşı idi ve İsmet Bey bizzat cepheye gelerek kumandanlara durumu anlatmıştı. Ancak kumandanların ısrarı üzerine Ali Fuat Paşa tarafından taarruz emri verilmiş ve 24 Ekimde başlayan taarruz başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Başarısızlık üzerine Kuva-yı Seyyare ve nizami birlikler birbirlerini suçlarken, Ali Fuat Paşa cephe kumandanlığından alınmış, yerine İsmet Bey getirilmiştir. Ankara'ya çağrılan Ali Fuat Paşa'ya Moskova Büyükelçiliği teklif edilmiş ve Kasım ayında resmen bu göreve atanmıştır. Ali Fuat Paşa'ya göre cepheden uzaklaştırılmasında Tevfik Paşa hükümetiyle İngilizlerin etkisi olmuştu. Mustafa Kemal Paşa'ya rakip olacağı söylentisinin yayılması, İsmet Bey'le anlaşmazlığı cepheden alınmasının nedenlerinden bazıları olarak gösterilmektedir. Nutuk'ta ise Gediz taarruzunun Kuva-yı Milliye'nin tasviyesi ve düzenli orduya geçilmesi zorunluluğunu bir kez daha ortaya çıkarttığı belirtilmektedir. Böyle bir yapılanmaya engel oluşturması ihtimali üzerine, Ali Fuat Paşa'nın cepheden ve ülkeden uzaklaştırıldığı ifade edilebilir.

Moskova Büyükelçiliği

Bilindiği gibi BMM'nin açılışından hemen sonra Mustafa Kemal Paşa, **Lenin** ile mektuplaşmaya başlamıştır. Fakat karşılıklı temaslara rağmen o güne kadar Moskova ile resmi ilişkilere geçilememiştir. Hâlbuki İstanbul'un işgal edildiği, Yunanlıların Bursa Uşak hattını ele geçirdiği bu günlerde Ankara'nın hem maddi yardım olarak, hem de stratejik anlamda Rusya'ya ihtiyacı vardı. Eylül 1920'de doğuda Ermenilere karşı harekete geçen 15. Kolordu Sarıkamış, Kars, Ardahan, Artvin, Batum, Iğdır ve Gümrü'yü almıştır. 3 Aralık'ta **Gümrü Anlaşması**'nın imzalanması ile doğu sınırı güvenceye alınmıştır. Artık Rusya ile resmî ilişkiler kurulabilirdi. Ali Fuat Paşa'nın şahsında Mili Mücadele taraftarı, güvenilir bir kişi Moskova'ya büyükelçi atanmış oluyordu. Aynı zamanda onun ayrılması ile batı cephesinde istenilen düzenlemeler rahatça yapılabilecekti.

Her ne kadar "burjuva milliyetçi" bir hareket olarak tanımlansa da Ankara, Rusya'dan ekonomik siyasi yardımlar beklemekteydi. Ali Fuat Paşa, Moskova'ya hareketi sırasında Kars'ta Sovyetlerin Ankara temsilcisi Medivani ile bir dostluk ve yardımlaşma anlaşmasını görüşmüştür. Aynı yerde Mustafa Suphi ve arkadaşları ile yaptığı konuşmaları da Ankara'ya rapor etmiştir. Moskova'da Çiçerin, **Karahan, Stalin** ile mülakatlar yapan Fuat Paşa ile elçilik mensupları, **Moskova Antlaşması**nın ilk çalışmalarını tamamladılar. Anlaşma 25 Şubat-15 Mart tarihleri arasında yapılan esasa yönelik müzakereler sonrasında, 16 Mart 1921'de imzalanmıştır. Anlaşma sonrasında bir miktar harp malzemesi ile, 1921 yılı için vaat edilen 10 milyon altın ruble'nin yarısı Türk tarafına teslim edilmiştir. Kars Türkiye'ye iade edilmiş, ancak Batum Sovyet Rusya'ya bırakılmıştır.

İttihat ve Terakki Erkânı ile Mülakatları ve Büyükelçilikten Ayrılışı

Fuat Paşa, Enver ve Cemal Paşalar, **Dr. Nazım** gibi İttihat ve Terakki ileri gelenleri ile Moskova'da buldukları sürelerde sık sık görüşmüş, Ankara'nın duruş ve değerlendirmelerini, kimi zaman da kendilerinden taleplerini onlara

bildirmiştir. Buna karşılık İttihatçıların faaliyetlerini de Ankara'ya iletmiştir. Bu bilgiler **Kütahya- Eskişehir Muharebeleri** sırasında Ruslar tarafından Anadolu'ya gönderilmek istenen Enver Paşa'nın niyeti ve hareketleri açısından önemli olacaktır. Fuat Paşa Moskova'da iken babası **İsmail Fazıl Paşa** Ankara'da vefat etmiştir.

13 Ekim 1921 tarihinde Türkiye'nin doğu sınırlarına kesinlik kazandıran **Kars Antlaşması** imzalanmıştır. Sakarya zaferine kadar Türkiye'de görev almayı bekleyen Enver Paşa, zaferden sonra Türkistan'da Ruslara karşı istiklal mücadelesine katılmış ve burada öldürülmüştür. Ancak bu olay Rusya Hükümeti ve Emniyet Teşkilatı (ÇEKA)'yı teyakkuza geçirmiştir. Türk Büyükelçilik ek binasında aramalar yapan ÇEKA, bazı elçilik görevlilerini casusluk suçlamasıyla tutuklamıştır. Tutukluluğu sırasında bir büyükelçilik mensubu da darb edilmişti. Kemal Paşa'ya olay ve Sovyet yönetimi hakkında bilgi veren Fuat Paşa, Sovyet hükümeti nezdindeki bazı girimlerine rağmen herhangi bir özür beyan edilmemesi üzerine ayrılma isteğinde bulunmuştur. İsteğin Ankara tarafından onaylanması üzerine 10 Mayıs 1922'de Moskova'dan ayrılmıştır. Ali Fuat Paşa'nın 22 Haziran'da Ankara'ya ulaşması üzerine, aynı gün Ankara Hükümeti kendi hukukunun ihlâli anlamına gelen bu hareket konusunda Sovyetlerden tarziye (özür) talep etmiş, karşılık verilmesi üzerine mesele kapatılmıştır.

SİYASÎ HAYATI

Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Başkanlığı

Moskova dönüşünde Çankaya Köşkünde iki ay kadar Mustafa Kemal Paşa'nın misafiri olan Fuat Paşa, kriz aşıldıktan sonra Moskova'ya dönmeye hazırlanırken Anadolu ve Rumeli Müdafaa-yı Hukuk Cemiyeti Başkanlığı'na seçilmiştir. Bu günlerde özellikle **Başkumandanlık Kanunu** dolayısıyla Mecliste I. ve II. Gruplar arasında ayrışma yaşanmaktaydı. Oysa büyük taarruzun arifesinde ayrılıkların orduya da sirayet edecek şekilde büyümemesi gerekiyordu. Fuat Paşa anılarında cemiyet başkanı olarak tarafsızlığını sürdürmek için Çankaya köşküden ayrıldığını ifade etmektedir. Onun bu görevi sırasında 20 Temmuz 1922'de Başkumandanlık Kanunu dördüncü kez uzatılmıştır. Kanunun Mecliste görüşülmesinden bir gece önce Mustafa Kemal, Ali Fuat, Refet Paşa ile Rauf Bey'ler toplanarak, çeşitli sorunlar ve mecliste izlenecek hatt-ı hareketi değerlendirmişlerdi. Yine 1922 yılının 4 Ağustosunda kurban bayramı münasebetiyle Fuat Paşa başkanlığında bir heyet Batı Cephesine moral ziyareti yapmış, cephe komutanları ile yapılan görüşmeler ve izlenimler, 9 Ağustos'ta Kemal Paşa'ya aktarılmıştır.

26 Ağustos 1922 tarihinde başlayan Büyük Taarruz, Yunan askerlerinin tümüyle Anadolu'dan atılması ile sonuçlanmıştır. Zaferden sonra Kemal Paşa'nın daveti üzerine Rauf Orbay ve Ali Fuat Paşa, Yusuf Kemal Bey'le birlikte İzmir'e gitmiştir. Burada Rauf Bey'in, Refet ve Fuat Paşaların terfi ettirilmesini teklif ettiği, ancak teklifin harbe iştirak etmemeleri nedeniyle kabul edilmediği Nutuk'ta ve İsmet İnönü'nün hatıralarında yer almaktadır.

Zaferden sonra İstanbul hükümetinin temsilcilerinin Londra konferansına (Şubat-Mart 1922) davet edilmeleri üzerine Ali Fuat Paşa, mecliste "*Osmanlı İmparatorluğu yıkılıp yerine yeni ve Milli bir Türk devleti, Padişah yıkılıp yerine büyük millet meclisi geçmiştir*" şeklinde Yeni Türkiye hakkında tavrını ortaya koymuştur.

Büyük Millet Meclisi İkinci Başkanlığı

Lozan görüşmeleri devam ederken mecliste karıştıklıkların iyice su yüzüne çıktığı gergin bir hava bulunmaktaydı. Bu atmosfer içinde 2 Aralık 1922'de meclis İkinci Başkanı Adnan Adıvar istifa etmiş, yerine milletvekillerinin çoğunluk oyuyla Ali Fuat Paşa seçilmiştir. 1 Mart 1923'te sene başı olması hasebiyle yenilenen seçimlerde de ikinci defa bu göreve seçilecektir. Onun bu görevi sırasında Lozan'da Misak-ı Milliden taviz verilip verilemeyeceği en önemli gündem

olmuştur. Özellikle II. Grup, **Misak-ı Millî**'den taviz verilmemesi konusunda çok hassas ve ısrarlıydı. Nitekim Türkiye'nin çok ihtiyaç ve arzu duyduğu barış anlaşmasının ancak taviz vermek suretiyle gerçekleşeceği anlaşıldığında bu grup, I. TBMM'nin fesh edilmesi ve kamuoyuna müracaat edilmesi, Lozan Barış Antlaşması'nın yenilenen meclis tarafından onaylanması fikrinde olmuştur. 5 Mart 1923'de böyle düşünenlerin hislerini ifade etmek üzere konuşan Sırrı Bey, I. Meclisin Misak-ı Milli üzerine yemin ettiğini belirterek buna aykırı bir anlaşmayı kabul edemeyeceğini, bunu ikinci meclisin yapması gerektiğini söylemiştir. Onun II. Başkanlık görevi sırasındaki bir diğer önemli hadise İkinci Grubun lider ve hatiplerinden **Ali Şükrü Bey**'in 27/28 Mart 1923'te öldürülmesi hadisesidir. Meclis, Ali Şükrü Bey'in öldürüldüğü ve büyük tartışmalar yaşandığı bu koşullarda 16 Nisan 1923'te dağılmıştır.

Halk Fırkası'nın Kurulması

Mustafa Kemal Paşa, Aralık 1922'den beri parti kurma niyetinde olduğunu açıklamıştı. Oysa gerek Ali Fuat, gerek diğer birçok silah arkadaşı, Kemal Paşa'nın partiler üstü -tarafsız bir konumda olması gerektiğini düşünüyorlardı. Nihayet I. Grup, 8 Nisan'da toplanarak **dokuz umdeli** bir seçim programı benimsemiştir. Bu program ve beyanname çerçevesinde bizzat Kemal Paşa'nın başkanlığında seçim çalışmaları yürütülmüştür. Seçimler sürerken, Lozan görüşmeleri de yeniden başlamıştı. Bu arada Halk Fırkasının kuruluş hazırlıkları tamamlanmış, fırka Mustafa Kemal Paşa'nın Meclis Başkanlığı'na, Ali Fuat Paşa'nın da ikinci başkanlığa getirilmesini kararlaştırmıştır. 13 Ağustosta yapılan seçimlerde bu yönde oy kullanılmıştır. Nitekim Lozan Antlaşması, Ali Fuat Paşa'nın başkanlık yaptığı oturumda, II. TBMM tarafından onaylanmıştır.

II. Ordu Müfettişliği

İstiklâl Harbinin kazanılmasından sonra yorgun ordular terhis edilmiş, cephe ve ordu kumandanlıkları lağvedilerek, üç ordu müfettişliği oluşturulmuştu. II. Ordu Müfettişliğe Ali Fuat Paşa, diğerlerine de Kazım Karabekir ve Cevat Paşa'lar getirilmiştir. Fuat Paşa'nın bu göreve tayini 9 Eylül'de İzmir'in Kurtuluşu törenleri sırasında kararlaştırılmış olmalıdır. Nitekim törenlere katılmak üzere İzmir'de bulunan Ali Fuat Paşa ile görüşen Mustafa Kemal Paşa, onun Konya'da bulunan II. Ordu Müfettişliği'ne dönmesine onay vermiştir. 24 Ekim'de de Fuat Paşa Meclis Başkanlığı'ndan ayrılma dilekçesini vermiştir. Göreve başlamadan önce 27 Ekimde doğum yeri olan İstanbul'da hareket etmiş, burada Refet Paşa, Rauf ve Adnan Beyler ile buluşmuştur. İki gün sonra da Cumhuriyet ilan edilmiştir. Dolayısıyla Millî Mücadelenin bu önemli şahısları cumhuriyetin ilanı sırasında Ankara'da bulunamamışlardır. İstanbul'dan Ankara'ya dönen Ali Fuat Paşa, 11 Aralık 1923'te Konya'da görevine başlamıştır. Bu arada harp oyunları ve çeşitli törenler vesilesiyle Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile zaman zaman görüşme fırsatı bulmuştur.

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve Ali Fuat Paşa

Cumhuriyet Millî Mücadele'de görev almış paşalar Ankara'da yokken ilan edilmiş, yani onlar bu şereften mahrum bırakılmışlardı. Artık yeni bir Türkiye başlamıştı. Mustafa Kemal Paşa kendisine, (**İsmet Paşa** hariç) karizmatik olmayan yeni yol arkadaşları seçmişti. Bütün bunlar kumandanların kendilerini bir köşeye atılmış hissetmeleri gibi son derece insani hislere yol açmıştır. Paşalar anılarında cumhuriyetin demokrasiye değil, zümre hâkimiyetine doğru evrildiği kuşkusuna kapıldıklarını yazmaktadır. Üstelik onlar izlendiklerini, mektuplarının açıldığını düşünüyorlardı. Fuat Paşa, durumu Genelkurmay Başkanı **Fevzi Paşa**'ya şikâyet etmiş, kişilik haklarının hangi hakla ihlâl edildiğini sormuştu. Fevzi Paşa'nın tavsiyesi üzerine de 30 Ekim 1924'te müfettişlikten istifa etmiştir. İstifasını öğrenen Kemal Paşa, kendisini birkaç defa aratmış, ancak şüphe götürür şekilde bulduramamıştır. Bunun üzerine bütün mebus

komutanları telgraf başına davet ederek istifalarını istemiştir. Cevat ve Cafer Tayyar Paşalar sebebini sorduklarında derhal görevlerine son verilmiştir. Diğer paşalar ise mebusluğu tercih etmiştir.

19 Ekim’de İmar İskân Bakanlığı hakkında mübadele sırasında yaşananlar ile ilgili verilen bir soru önergesi, gensoruya dönüşmüş, kabine güvenoyu almışsa da bazı milletvekilleri Halk Fırkasından ayrılmıştı. Bu sırada Paşalar henüz meclise gelmişlerdi. Gensoru yeni partinin ilk adımını oluşturmuştur. 10 Kasım’da Halk Fırkası’nın başına Cumhuriyet kelimesi ilave edilmiştir. 17 Kasım 1924’te ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruluş dilekçesini vermiştir. Fuat Paşa yeni partide Genel Sekreter olarak görev almıştır. Birkaç gün sonra Genel Başkan Kazım Karabekir olarak açıklanmıştır.

Falih Rifki’nin TCF halk ve aydınlar arasında karşılığı olan ciddi ve büyük bir hareketti şeklinde tavsif ettiği parti, ancak 6 ay yaşayabilmiştir. Daha sonra muhalefetin eksikliği hissedilip, bizzat Atatürk tarafından Ali Fethi Bey’e kurdurulan SCF ise, siyasi hayatını yalnızca 3 ay devam ettirebilmiştir. Bu iki parti de Cumhuriyet Halk Fırkası’na göre daha liberal (hürriyetçi) eğilimliydi. Bu sırada devlet içindeki birimlerin uzun zamandır beklediği Şeyh Sait İsyanı çıkması üzerine, TCF isyan ile ilişkili görülerek kapatılmıştır. Milli Mücadelenin başarısı için hayatlarını ortaya koyan haklarında idam kararı çıkartılan paşaların Türkiye’yi bölmeyi hedefleyen gerici bir isyanla doğrudan ilişkilerinin olması muhtemel değildir. Nitekim parti binaları araştırılmışsa da, aranan kanıt bulunamamıştır. Ancak, parti programında yer alan “*Fırka, efkâr ve itikadât-ı diniyyeye hürmetkârdır*” ifadesinin (madde 6) isyanı cesaretlendirdiği suçlamasıyla kapatılmıştır.

İzmir Suikastı Davası

TCF’nin kapatılmasından sonra parti kurucularına ikinci bir darbe İzmir Suikastı Davası ile gelmiştir. 16 Haziran 1926’da yurt gezisine çıkan Mustafa Kemal Paşa’ya, İzmir’de bir suikast tertip edildiğine dair bir resmi tebliğ yayınlanmıştır. Bundan sonra Trabzon mebusu Ziya Hurşid ile tutuklamalar zinciri başlamıştır. Ziya Hurşid’in ifadelerinden Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensuplarının da bu işin içinde olabileceğini düşünen mahkeme dokunulmazlıklarının kaldırılmasına gerek görmeden yirmi kadar mebus hakkında tutuklama kararı çıkartmıştı. Ali Fuat, Kazım Karabekir, Refet Bele, Cafer Tayyar Eğilmez, Rüştü Paşa, Mersinli Cemal Paşa, **Bekir Sami** Beyler ve diğer bazı kişiler tutuklanmış ve yargılanmak üzere İzmir **İstiklâl Mahkemesi**ne gönderilmiştir. 13 Temmuz 1926’da 15 kişiyi idama mahkûm eden mahkemeden Paşalar beraat ettiyse de uzun bir uzlete çekilmişlerdir. Hadise sırasında yurtdışında olmasına rağmen Rauf Orbay gıyabında yargılanarak 10 yıl hapis cezasına çarptırılmıştı. Bazı hatıralarda Kemal Paşa’nın Fuat Paşa’yı kurtarmak için olaya müdahale ederek beraatlarını sağladığı, böylece son anda idamdan kurtuldukları yazılmaktadır.

Askerlikten Emekli Edilmesi

Fuat Paşa anılarında, 18 Mart 1927’de Mustafa Kemal Paşa tarafından Çankaya köşkünde yemeğe davet edildiğine ve baş konuk yapıldığına yer vermektedir. Ancak, o sırada yapılan milletvekili seçimlerinde aday gösterilmemiştir. Yasama görevi sona erdiği gerekçesiyle 1 Ekim 1927’de ordu açığına alınarak, 5 Aralık’ta da Karabekir ve Cafer Tayyar Paşalarla birlikte emekliye sevk edildiğine dair zarfı tebellüğ etmiştir. Böylece kırk beş yaşında askerlik hayatı da bitmişti. Bu durumun onu çok üzdüğü kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır.

Konya Bağımsız Milletvekilliği

Atatürk 1933 yılında Ali Fuat’ı Ankara’ya çağırması ve adını boş bulunan Konya Bağımsız Mebusluğu listesine

yazdırmıştı. 10 Haziran'da da bu görevine başlamıştır. Sonraki Yasama yılında da aynı yerden milletvekili yapılmıştır. 3/4 Aralık 1934'de de bizzat Atatürk tarafından kendisine "Cebesoy" soyadı verilmiştir. Eski arkadaşları ile yeniden görüşmek isteyen Atatürk, 1935 yılında Refet Paşa'nın İstanbul milletvekilliğine adaylığını koymasına muhalefet etmemiştir. Gerek yurda dönen Rauf Bey, gerekse Karabekir ile görüşme arzusu ise bazı sebeplerle gerçekleşmemiştir. İleriki günlerde hastalığı giderek ağırlaşmaya başlayan Atatürk'ü, Ali Fuat Cebesoy sık sık ziyaret etmiş, bu ziyaretler Atatürk'ü de memnun bırakmıştır. Komaya girmeden önce vasiyetini yapmış ve Ali Fuat'ı çağırması. Ancak O henüz ulaşmadan komaya girmiş ve çağırının sebebi meçhul kalmıştır.

CHP'ye Girişi- Bayındırlık Bakanlığı ve Meclis Başkanlığı

Atatürk 10 Kasım 1938'de vefat etti. Cumhurbaşkanı İnönü onun ölümünden sonra oluşan siyasi boşluğu bir ölçüde kapatmak amacıyla arkadaşlarını CHP'de toplanmaya çağırdı. Buna uygun olarak Refet Bele ve Cebesoy yasama yılı sonunda CHP'ye girdiler. Fuat Paşa sonraki dönemde de CHP'den Konya milletvekili seçilmiştir. 3 Nisan 1939 - 8 Mart 1943 yılları arasında *Nâfia Vekili* olarak görev yapmıştır. 7 Ağustos 1943/9 Mart 1946 arasında ise *Münakalât Vekilliği* (Ulaştırma Bakanı)'ne getirilmiştir. Büyük Millet Meclisi Başkanı Kazım Karabekir'in vefatı üzerine de 30 Ocak 1948'de TBMM Başkanı seçilmiştir. Bu makamda 1 Kasım'a kadar dokuz ay kalmıştır. Bu tarihte CHP grubunun kararı ile başkanlıktan düşürülmüş, yerine Şükrü Saraçoğlu seçilmiştir. 14 Mayıs 1950 seçimleri öncesinde CHP'den ayrılan Fuat Paşa Eskişehir Bağımsız Milletvekili seçilmiştir. 1954 ve 1957 seçimlerinde de İstanbul Bağımsız Milletvekili seçilmiş ve anılarını yayınlama çalışmalarına başlamıştır. 27 Mayıs'ta milletvekilleri gibi tutuklanmamıştır. Ancak cephe komutanlarına verilen ödeneği bir süre kesilmiştir.

Vefatı

Ali Fuat Cebesoy 1960 darbesinden sonra artık tamamen siyasi hayattan çekilmiştir. Hatıralarını yazmak, konferanslar vermek, toplantılara katılmakla meşgul olmuştur. 10 Ocak 1968'de üre yükselmesi sebebiyle kaldırıldığı Amerikan Hastanesinde, geçirdiği kalp krizi sonucunda 85 yaşında vefat etmiştir. 13 Ocak 1968 tarihinde harbiye binası önünde yapılan tören sonrasında cenazesi vasiyetine uyularak kendi adını taşıyan Ali Fuat Paşa beldesine defnedilmiştir.

İçlerinde Ali Fuat (Cebesoy)'un da bulunduğu Osmanlı İmparatorluğunun son yıllarını ve yeni Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunu idrak etmiş nesil, kahraman bir nesildir. Bir asker olarak üzerine düşen görevleri layıkıyla yerine getirmeye çalışan Ali Fuat Cebesoy, kendi kuşağının diğer fertleri gibi ülke meselelerine duyarlı vatansever bir komutan idi. Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya çıkış ve Millî Mücadele'yi başlatma sürecinde her zaman yanında olmuş, ona destek vermiştir. Her ne kadar bir ara çeşitli sebeplerle ayrı düşseler de Atatürk'ün son günlerinde görüştüğü nadir kişilerden biri olmuştur. Ölümünden sonra Atatürk'ün yakın dava arkadaşlarını yeniden birleştirme politikasına uygun olarak İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde çeşitli görevler üstlenmiştir.

Ayfer ÖZÇELİK

KAYNAKÇA

AKŞİN, Sina, **İstanbul Hükümetleri ve Millî Mücadele**, İstanbul 1983.

ANDONYAN, Aram, **Balkan Harbi Tarihi**, Çev. Zaver Biberyan, İstanbul 1975.

Ankara Üniversitesi Türk İnkılâp Tarihi Enstitüsü Arşivi.

ATATÜRK, Mustafa Kemal, **Nutuk**, Ankara 1927, İstanbul 1981.

ATAY, Falih Rifki, **Çankaya**, İstanbul 1980.

AYBARS, Ergün, **İstiklal Mahkemeleri (1923-1927)**, Ankara 1982.

CEBESoy, Ali Fuat, **Milli Mücadele Hatıraları**, İstanbul 1953.

CEBESoy, Ali Fuat, **Sınıf Arkadaşım Atatürk**, İstanbul 1967.

CEBESoy, Ali Fuat, **Siyasi Hatıralar**, İstanbul 1957.

CEMAL PAŞA, **Hatıralar**, (Haz: Behçet Cemal), İstanbul 1959.

Harp Tarihi Vesikaları Dergisi, Türkiye Cumhuriyeti Genel Kurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı, Haziran 1963.

İNÖNÜ, İsmet, **Hatıralar**, Haz. Sabahattin Selek, Ankara 1985.

KANSU, Mazhar Müfit, **Erzurum'dan Ölümünü Kadar Atatürk'le Beraber**, Cilt I-II, Ankara 1966.

KARABEKİR, Kazım, **İstiklal Harbimiz**, İstanbul 1960.

KRESSENSTEİN, Kress Von, **Türklerle Beraber Süveyş Kanalına**, İstanbul 1943.

ÖZÇELİK, Ayfer, **Ali Fuat Cebesoy: Hayatı ve Faaliyetleri**, Ankara 1989.

SANDERS, Liman Von, **Türkiye'de Beş Yıl**, Çev. M. Şevki Yazman, İstanbul 1965.

TANSEL, Selahattin, **Mondros'tan Mudanya'ya Kadar**, Ankara 1977.

TENGİRŞEK, Yusuf Kemal, **Vatan Hizmetinde**, Ankara 1981.

TUNÇAY, Mete, **Türkiye Cumhuriyeti'nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması (1923-1931)**, Ankara 1981.

Türkiye Cumhuriyeti Genel Kurmay Başkanlığı Askerî Tarih ve Stratejik Etüt Dairesi Başkanlığı Arşivi.

YERASİMOS, Stefanos, **Türk Sovyet İlişkileri**, İstanbul 1979.

ZÜRCHER, Erik Jan, **Millî Mücadelede İttihatçılık**, Çev. Nüzhet Salihoğlu, İstanbul.

03/12/2022 tarihinde <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/ali-fuat-cebesoy-1882-1968/?pdf=3872> adresinden erişilmiştir